

MAQOL VA MATALLARNING MILLIY O'ZIGA XOSLIGI**Nazarova Sohiba***Toshkent amaliy fanlar universiteti**Lingvistika o'zbek tili 1-kurs magistranti*

Annotatsiya: *Ma'lumki, maqol va matallar xalq og'zaki ijodining qadimiy va sermazmun qismlaridan biri bo'lib, ular o'zida har bir millatning tarixi, madaniyati va turmush tarzini aks ettiradi. Maqol va matallar xalqning dunyoqarashi, falsafasi va hayotiy tajribalarining o'ziga xos ifodasi bo'lib, mintaqadan mintaqaga farqlanadi. Milliy maqollar va matallar bir millatning ruhiy olamini, qadriyatlarini va tarixiy merosini o'zida aks ettiradi. Ushbu maqolada maqol va matallarning milliy o'ziga xosliklarini, ayniqsa, o'zbek xalqining mazkur mavzudagi g'oyalari, ularning tarqalishiga sabab bo'lgan omillarni, mintaqaviy farqlanishlarini va ularning millat uchun ahamiyatini ko'rib chiqamiz.*

Kalit so'zlar: *maqol, matallar, millat tarixi, madaniyati, turmush tarzi, urf-odatlar, ta'lim-tarbiya, samara...*

KIRISH

Xalqimiz boy ma'naviy merosining ajralmas bir bo'lagi sifatida yashab kelayotgan maqol hamda matallarni o'rganish, ularda aks etgan xalq hayotini, insoniy tuyg'ular tasvirini ko'rsatish har doim dolzarblik kasb etib kelgan. Zero, o'zbek millatini ma'naviy qiyofasini, o'zligini ko'rsatib beradigan xalq og'zaki ijodining namunasi sanalgan maqol hamda matallarni o'rganish va o'rgatish yoshlarimiz ma'naviyatida o'z millatiga nisbatan hurmatni, qalbida faxr tushunchasini beradi. Maqollarni o'rganishimiz o'z tilimizga nisbatan hurmatni, uni yoshlarimiz ongiga singdirib ularda qadriyatlarimizga nisbatan faxr tuyg'usini rivojlantirishga katta yordam beradi. Shu bilan birga maqollarimizni chet el maqollari bilan taqqoslash ularni o'rganish ham boshqa millatlarga nisbatan hurmatni va ularni dunyo qarashidan boxabar bo'lishimizga katta turtki bo'ladi. Chunki, insoniyat tomonidan yaratilgan maqollarning mavzusi keng va

rang-barangdir. Ayniqsa, maqollar she'riyati va didaktizmi bilan qadimdan mashhur bo'lib, mavzu jihatdan shu qadar boy, shu qadar keng, shu qadar rang-barangki, ularda ijtimoiy hayotning eng murakkab muammolaridan tortib oilaviy hayotning eng kichik urf-odatlarigacha, oliy axloqiy me'yorlardan tortib kishilar xarakteridagi mayda-chuyda nuqsonlargacha, falsafiy dunyoqarashdan tortib eng kichik jonivorlarning xususiyatigacha o'z in'ikosini topgan. Qisqasi tabiat va jamiyat hayotining biron-bir sohasi yo'qki, u maqollarda o'z aksini topmagan bo'lsin.

ASOSIY QISM

Maqol va matallar o'z navbatida pedagogika sohasida, ya'ni ta'lim hamda tarbiya jarayonida bizga eng kerakli, vaqt sinovidan o'tgan ishonchli manba bo'lib xizmat qiladi. Albatta, biz ulardan o'z o'rnida unumli va o'rinli foydalansak maqsadga muvofiq bo'lar edi. Keling, shu o'rinda mazkur tushunchaga izoh berib o'tsak. Maqollar qisqa, lekin mazmunli iboralar bo'lib, xalqning hayotiy falsafasini o'zida aks ettiradi. Matallar esa turli obrazli ifodalar orqali chuqur ma'nolarni yetkazadi. Ularning milliy o'ziga xosliklari quyidagi omillarga asoslanadi:

1. Tabiat va geografiya: Har bir xalqning maqollari va matallarida u yashab turgan hududning tabiati va iqlimi aks etadi. Masalan, o'zbek maqollarida suv va yerga alohida e'tibor qaratilgan: Yer sultoni — suv podshohi. Suvga tushgan tosh chiqmaydi. Shimoliy xalqlarda esa sovuq va qor mavzusi ko'p uchraydi.

2. Madaniyat va urf-odatlar: Milliy madaniyatlar o'ziga xos urf-odatlar bilan boyitilgan. Masalan, o'zbek xalqining mehmondo'stligi maqollarda ko'rinadi: Mehmon otangdan ulug'. Mehmon kelsa — rizq keladi. Boshqa millatlar maqollarida bu kabi iboralar uchramasligi mumkin, chunki har bir xalqning turmush tarzi va qadriyatlari o'zgacha.

3. Tarixiy tajriba va siyosiy vaziyat: Maqollar xalqning tarixiy tajribalarini aks ettiradi. O'zbek xalqining tarixida dehqonchilik va chorvachilik asosiy o'rin tutgan bo'lsa, bu hayot tarzi maqollarda aks etgan. Masalan: Ko'pni ko'rgan kam bo'lmas. El boshiga kun tushsa, ot boshiga yugan tushadi. Yapon maqollarida esa

samuraylarning urf-odatları va faxr hissi aks etadi: Yetti marta yiqil, sakkiz marta tur kabilarni keltirish mumkin.

Endi esa, o'zbek maqol va matallarining milliy o'ziga xosligi xususida mulohaza yuritamiz. Ayonki, har bir millatning o'ziga xos boy madaniy merosi mavjud. Ushbu meros orqali xalq o'zining tarixi, urf-odatları, dunyoqarashi va hayotiy tajribalarini avloddan avlodga yetkazib keladi. O'zbek xalqining og'zaki ijodi bu merosning muhim qismidir. Og'zaki ijodning ajralmas bir bo'lagi sifatida maqol va matallar xalqimizning milliy ma'naviyati, urf-odatları va hayot falsafasini yuksak badiiy shaklda ifoda etadi. O'zbek maqol va matallarining milliy o'ziga xosligini chuqur tahlil qilish orqali biz ularning xalq hayotidagi o'rni va ahamiyatini yana-da teranroq anglaymiz. Maqol va matallar ko'p yillik tarixga bo'lganligini turli adabiyotlarda uchratish mumkin. Xususan, **Mahmud Qoshg'ariyning 1074-yilda yozib tugallangan «Devonu lug'otit turk» asarida ikki yuz oltmishdan ortiq maqollar yozilgan. Gulxaniy o'zining «Zarbulmasal»ida esa 400 ga yaqin xalq durdonalirni keltirgan¹.**

Maqol va matallarning umumiy tavsifi Maqol va matallar insoniyatning qadimiy tajribalarini jamlagan qisqa, lekin mazmunli iboralardir. Maqollar, odatda, hayotning muhim haqiqatlarini qisqa va ravon shaklda ifoda etadi, matallar esa yanada obrazli bo'lib, ba'zan hajv yoki kinoya bilan sug'orilgan bo'ladi. Bu og'zaki ijod namunalarida xalqning madaniy va axloqiy qadriyatlari o'z aksini topadi. Maqol va matallarning o'zbek xalqiga xos xususiyatlari O'zbek maqol va matallari xalqimizning urf-odatları, diniy e'tiqodları va ijtimoiy hayotini aks ettiradi. Ularning o'ziga xosligi quyidagi jihatlarda namoyon bo'ladi:

1. Axloqiy va tarbiyaviy mazmun O'zbek maqol va matallari odatda insoniy fazilatlarni tarannum qiladi, yomon odatlardan qaytaradi. Masalan: O'zingdan kiyin, o'zgaga qarama – bu maqol sodda va halol hayot kechirishni tavsiya etadi. Tilingni tiy, boshing omon bo'ladi – insonni bosiq va ehtiyotkor bo'lishga undaydi.

MADAYEV, T. SOBITOVA XALQ OG'ZAKI POETIK IJODI. Akademik litseylar uchun darslik.«SHARQ» NASHRIYOT-MATBAA AKSIYADORLIK KOMPANIYASI BOSH TAHRIRIYATI TOSHKENT – 2010-yil, 4-bet

2. Diniy mazmun va islomiy qadriyatlar Ko'pgina maqollarda islomiy axloq-odob qoidalari o'z ifodasini topgan: Halol rizq – halovat kaliti. Yaxshilik qil, qaytmasa ham qil.

3. Mehnatsevarlik va kasb-hunarga e'tibor O'zbek xalqining tarixida dehqonchilik, hunarmandchilik kabi sohalar muhim o'rin tutgan. Bu jihat maqollarda ham aks etadi: Mehnat – oltin tomchi. Ishlamagan tishlamaydi.

4. Tabiat va hayot falsafasi O'zbek maqollari tabiat bilan uyg'un yashashni targ'ib qiladi: Tuproqni qadrlagan xalq baraka topadi. Daraxt mevasidan bilinar, inson ishidan.

5. Oilaviy qadriyatlar O'zbek xalqida oila muqaddas sanaladi va bu maqollarda aks etadi: Yaxshi oila – jannat bog'i. Ona – uy bekasi, ota – uy kallasi. Maqollarning tahliliy mohiyati Maqollarning qisqaligi va ma'no jo'shqinligi ularga keng ko'lamli hayotiy vaziyatlarni qamrab olish imkonini beradi.

O'zbek maqollari xalqning ko'p asrlik donishmandligi mahsulidir. Ular milliy qadriyatlarni ifoda qilish barobarida, umuminsoniy mazmuni bilan ham ajralib turadi. Misol uchun, "Do'st yomon bo'lsa, dushmanga aylanadi" maqoli o'zbek xalqining do'stlik va vafodorlik haqidagi tushunchasini ko'rsatadi. Mazkur maqol milliy mazmunga ega bo'lsa-da, uning umuminsoniy ahamiyati ham bor. Matallarning xususiyatlari va roli Matallar, odatda, ma'lum bir hikmatli voqeani qisqa va obrazli shaklda ifoda etadi. Ular ko'pincha o'quvchini o'ylantirishga undaydi va yengil hajv bilan ko'ngilocharlik xususiyatiga ham ega. Masalan: O'zi kalta – og'zi katta. Eshakdan ot chiqmas, bo'ri qo'y bo'lmas. Bu matallarda xalqning istehzoli ruhiyati va kundalik hayotiy vaziyatlarga munosabati namoyon bo'ladi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

O'zbek maqol va matallari xalqning o'z hayotiy tajribasidan olingan boy madaniy merosidir. Ular xalqimizning axloqiy, tarbiyaviy, iqtisodiy va diniy dunyoqarashini o'zida jamlagan. Maqollar va matallar faqat o'z davri uchun emas, balki hozirgi zamon uchun ham ahamiyatlidir. Maqol va matallar millatning ma'naviy boyligi bo'lib, ular bir necha vazifalarni bajaradi. Maqollar va matallar yosh avlodni tarbiyalashda muhim rol o'ynaydi. O'zbek xalqida tarbiya va axloqqa

oid maqollar ko'p: Ota-onani qadrla, jannat ularga yaqin. Yomon qo'shni — dushman. Maqollar va matallar millatning tarixiy xotirasini saqlashga yordam beradi. Zero, maqollar tarixiy voqealarni yoki hayotiy tajribalarni aks ettiradi. Har bir xalqning tili o'ziga xosdir va bu maqollarning tuzilishi va mazmunida aks etadi. Masalan, o'zbek tilidagi maqollar ritmik va ohangdor bo'lsa, nemis tilidagi maqollar yanada qisqa va lo'nda bo'ladi. Maqollarda diniy qadriyatlar va tushunchalar muhim o'rin tutadi. Masalan, o'zbek xalqida islom ta'siri kuchli bo'lganligi sababli quyidagi maqollar ko'p uchraydi: Qazoni qarshilagan qalb topadi. Halol rizq yesa, qalb tinch. Xristian madaniyatida esa Bibliya bilan bog'liq iboralar ko'p uchraydi. O'zbek maqollarida oilaga bo'lgan hurmat va birdamlik asosiy mavzu bo'lsa, Yevropa xalqlarida individualizm ko'proq aks etadi. O'zbek maqol va matallarining milliy xususiyatlari ular orqali xalqimizning tarixiy va ijtimoiy taraqqiyotini kuzatish imkonini beradi. Qadimgi davrlardan boshlab, o'zbek xalqining diniy va dunyoviy qadriyatlari ushbu og'zaki ijod namunalarida aks etgan. Ularning qisqaligi va mazmunan chuqurligi tufayli har bir maqol o'ziga xos "hayot darsi"ni o'rgatadi. Bugungi zamonaviy dunyoda texnologik taraqqiyot tezlashgan bir paytda, o'zbek maqol va matallari o'z dolzarbligini yo'qotmayapti. Ulardan ta'lim-tarbiya jarayonida foydalanish orqali yosh avlodni xalqning azaliy qadriyatlariga sodiq bo'lishga o'rgatish mumkin.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, maqol va matallar har bir millatning madaniy, ijtimoiy va tarixiy merosini aks ettiradi. Ular xalqning dunyoqarashini, qadriyatlarini va turmush tarzini anglashda muhim ahamiyatga ega. Har bir millatning maqollarida o'ziga xoslik bor, va ular milliy ongning shakllanishida katta rol o'ynaydi. Jumladan, o'zbek maqol va matallari millatimizning ma'naviy merosini saqlash va avlodlarga yetkazishda katta o'rin tutadi. Ular orqali xalqning o'tmishi, buguni va kelajagini tushunish mumkin. Bu og'zaki ijod namunalari milliy va umuminsoniy qadriyatlarni ifoda etgani bois, ularni chuqur o'rganish va yosh avlodga yetkazish muhimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Alixonov, M. O'zbek xalq maqollari – Toshkent: O'zbekiston nashriyoti, 2015.
2. Rahimov, A. O'zbek xalq og'zaki ijodi – Toshkent: Fan, 2008.
3. Rasulov, X. Maqol va matallarning tahliliy talqini – Toshkent: Adabiyot, 2010.
4. Zohidov, S. O'zbek adabiyoti va folklori – Toshkent: Universitet nashriyoti, 2017.
5. Ahmadova G. O'zbek xalq maqollari va ularning tahlili. Toshkent: Fan, 2019.
6. Karimov O. Dunyo xalqlari maqollari. Toshkent: Ma'naviyat, 2021.
7. Peterson D. Proverbs Across Cultures. Oxford: Oxford University Press, 2018.
8. M. Sulaymonov, O'zbek xalq og'zaki ijodi (Akademik litseylar uchun o'quv qo'llanma), Namangan nashriyoti, 2010.
9. O. MADAYEV, T. SOBITOVA XALQ OG'ZAKI POETIK IJODI. Akademik litseylar uchun darslik. «SHARQ» NASHRIYOT-MATBAA AKSIYADORLIK KOMPANIYASI BOSH TAHRIRIYATI TOSHKENT – 2010-yil
10. Safarov Ohunjon, O'zbek xalq og'zaki ijodi: pedagogika oliy o'quv yurtlari uchun darslik. Toshkent, Musiq, 2010.